

דף טז

‘בת ישראל שניסת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר’ — מדובר בעבדי צאן ברזל ולא בעבדי מלוג, ולכך יש לעובר חלק בהם, [משא"כ עבדי מלוג — שלהם הם ואין לעובר חלק בהם, ואם היא אוכלת גם הם אוכלים, ואם אינה אוכלת אף הם אינם אוכלים]. ואף על פי שאמרו לעיל ‘הדין עמה’ ליטול את העבדים שהכניסה ואין הבעל רשאי למכרם, אך כיון שמחוסרים גוביינא והם עומדים כעת באחריות היורשים כדלעיל — עתה הם של היורשים. (רי"ד)

‘זכרים יאכלו — והאיכא עובר? קסבר אין חוששין למיעוטא’ — הלכך כהן שמת והניח בנים זכרים ועבדים, ואשתו מעוברת — סובר רבי שמעון שרשאים העבדים לאכול תרומה, משום שהם קנין הבנים, ואף על פי שיש בהם חלק לעובר, ועובר אינו מאכיל בתרומה, אין לנו לחשוש שיהא העובר זכר-בן-קיימא, כי אולי נקבה היא שאינה יורשת בין הבנים ואין לה קנין בעבדים, ואפילו אם זכר, שמא נפל הוא.

אך כל זה לענין אכילת תרומה, אולם לענין ירושה, אין נותנים לבנים לחלוק את כל נכסי האב על סמך סברא זו, שאם כן, לקתה מדת הדין בכך, שאם ימצא זכר בן קיימא, עלול הוא להפסיד כל חלקו. אלא ודאי מעמידים אפטרופוס לעובר ליטול חלקו. אכן, לתאומים אין לחוש (להשאיר שני חלקים), דמיעוטא דמיעוטא הוא.

ועל כרחנו לחלק בין דין תרומה לדין ירושה, שהרי לחכמים הסוברים אין זכיה לעובר, והעבדים אוכלים בתרומה מחמת הבנים או שאר יורשים, האם נאמר שיוכלו הבנים ליטול בירושתם את חלק העובר? ודאי שלענין דיני הממונות, דנים את דין העובר על סמך העתיד, שיוולד. (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ב שעא)

‘חדא ועוד קאמר, חדא דנקבה נמי פסלה, ועוד שמא ימצא עובר זכר ואין לבנות במקום הבן כלום’ — צריך באור מדוע חילקם לשני טעמים ולא אמר בקצרה נקבות לא יאכלו מפני שהעובר פוסל. ושמא יש לומר שאם העובר נקבה והעבד שייך בשותפות לעובר ולבנות הנולדות, אם אכל כזית אינו לוקה, שהרי חציו קנוי לילוד וכאילו אכל חציו שיעור, אך אם העובר זכר הרי כולו שייך לעובר ולוקה על כזית. [אלא שאפשר שבכל אופן פטור ממלקות משום ‘התראת ספק’. ויש להסתפק לענין חיוב קרן ואשם].

ועוד יש לפרש: חדא דנקבה היא, וכי תימא נעביד תקנתא כדלהלן, לברור חלק אחר לעובר והעבדים יהיו של הנולדים — שמא ימצא עובר זכר ואין לבנות במקום הבן כלום ואי אפשר בתקנתא. (עפ"י הר צבי)

‘ע"ב’ אין חוששין למיעוטא —

‘... ולמיעוט לא חיישינן. ומיהו התם דמחצה זכרים ומחצה נקבות הוא ודאי בהכרח, כי כן יסד המלך, מלכו של עולם, לקיום המין. ואם כן, על כרחין הזכרים הנולדים מן המעוברות — מיעוטא נינהו, שהרי מיעוט מפילות, ואין להמלט מזה בשום פנים. אבל כאן...’ (שו"ת הריב"ש ש"עב).

ובארו האחרונים לפי זה שיש כאן גדר של ‘דוב ומיעוט’ ממש ולא מדין ‘ספק ספקא’ [שמא זכר שמא נקבה ואת"ל זכר, שמא אינו בן קיימא], מאחר וזכר ונקבה הם מחצה על מחצה בטבעו של עולם, ולא רק ספק שקול גרידא. ע' שב שמעתא א, יח; פרי יצחק ח"א לב.

ולפי זה מיושב מה שהקשה בהר-צבי (כאן), על פי מה שהוכיח מסוגיתנו שאף ספק שעומד להתברר מצטרף לספק-ספקא — אך לפי האמור אין כאן התר של ספק ספקא. [ולשון ‘ספק ספקא’ שכתב הרוקח (הובא בש"ך יו"ד ר"ס שעא) — צ"ל דלאו בדוקא].

'דעבדינן ליה תקנתא כרב נחמן אמר שמואל דאמר ר"נ אמר שמואל: יתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהם, בית דין מעמידין להם אפוטרופוס ובורר להם חלק יפה' — יש שלמדים מכאן שיש כח ביד האפוטרופוס העומד על נכסי יתומים, לחלוק בנכסים גם כשאין בהם דין חלוקה, [ואומר לשכנגדו 'גוד או אגוד' — טול אתה נכס זה ואני אטול נכס אחר, או להפך — כפי בחירתך] כגון כאן, שנוטל קרקע תמורת העבדים.

ודעת הרמ"ה ועוד, שאי אפשר לעשות כן בכל מקום, ורק כאן תקנו כן משום הפסד, שהרי העבדים מנועים מאכילת התרומה [שהיא זולה בדמיה] וייכחשו, לכן תקנו חכמים שיכול האפוטרופוס לברור קרקע תמורת חלק העבדים. והוא הדין לכל מקום שיש הפסד, נותנים רשות לאפוטרופוס לחלוק בדין 'גוד או אגוד'. (ריטב"א, מובא בנמו"י)

'אמר אביי הכא בנכסים מועטים עסקינן וכגון דאיכא בן בהדי בת... — האבני-מלואים הקשה מכאן על דעת הסוברים קנין דרבנן אינו מועיל להחשב כ'שלו' לענין דין תורה. והרי כאן אנו מחשבים את העבדים כקנין כספו של הבת לענין אכילת תרומה.

ויש לדחות, כיון שבלאו הכי דחתה הגמרא אוקימתא זו, יש לומר שלפי הסלקא-דעתינן אמנם היה אפשר להעמיד מה שהבת מאכלת העבדים בנכסים מועטים, בתרומה דרבנן, [כשם שמצינו בכמה מקומות בגמרא אוקימתא זו — ע' בגטין נז. ולהלן צ], ומשום כך הגמרא מקשה קושיא עדיפה מזו, שהרי אף מדרבנן לא הקנו נכסים מועטים לבנות אלא זכות מזוונות תקנו להם ולא קנין, שהרי יתומים שקדמו ומכרו — ממכרם מכר. (עפ"י שערי ישר ה, ט).

'ספק שהוא בן ט' שנים ויום אחד ספק שאינו... — התוס' (סח. ד"ה רישא) כתבו שהטעם שפוסל בתרומה ואין מעמידים על החזקה לומר שלא היה בן ט' בביאתו והאשה כשרה לאכול בתרומה כשהיתה — כי מדובר שכעת הוא ודאי בן ט' הלכך הורעה החזקה דמעיקרא. (ואעפ"י שמלבד חזקה דמעיקרא שלו, מתוספת חזקת כשרות של האשה — מעמידים בדהשתא. ערש"ש; שערי ישר ב, ד).

יש מי שכתב בבאור דבריהם, שחזקה העומדת ועשויה להשתנות אינה חזקה, והרי הקטן עומד לגדול, הלכך אין מעמידים אותו על חזקתו כל שהורעה החזקה. [אך אם עתה אינו בן ט' ודאי, מעמידים הדבר על חזקתו מפני שאין ריעותא לפנינו]. (עפ"י שו"ת מהרי"ט ח"א יא. מו"מ בדבריו — ע' במחנה אפרים אישות ג; שער המלך אישות ב, יד; מרומי שדה כאן).

ויש מי שחלק וכתב להוכיח שחזקה העשויה להשתנות חזקה טובה היא, אלא באור דברי התוס', שמשום חומרא דתרומה וקדשים אין הולכים אחר חזקה דמעיקרא כל שהמצב ההווה סותר לה, כי בטהרות ובקדשים הולכים אחר שעת מציאנתן. (עפ"י שב שמעתתא ג, י-ג).

בנמוקי-יוסף קצת משמע שהיא חומרא שהחמירו חכמים בתרומה, שלא להעמידה על חזקת כשרות. ואולם התוס' הוכיחו שאף בתרומה הולכים אחר חזקה — אך להש"ש ניהא, שכוונת הנמו"י שהחמירו בתרומה שלא להעמיד על חזקה, באופן זה שהורעה החזקה, כמו כאן שכן תשע לפנינו. ועוד יתכן שסובר הנמו"י כיון שידוע שיהא בן ט' והרי אם היה בא אז לפנינו היינו פוסלים, שוב גם עתה יש לנו לפסול. וערש"ש.

באור נוסף לדברי התוס', מה שונה כאן משאר מקומות, שמעדיפים את החזקה דהשתא על פני חזקה דמעיקרא — ע' בשערי ישר ב, ד. עוד בתירוץ קושית התוס' ע' בקרן אורה).

ויש מי שכתב טעם אחר לכך שאין מעמידים על החזקה, שכל כגון זה, שהוא ספק שאפשר לבררו, אינו נחשב 'ספק' ולכך אסור. [וגם אינו מצטרף ל'ספק ספיקא']. (עפ"י הנצי"ב בספרו העמק שאילה קטז, ז ובשו"ת משיב דבר ח"ב נד ובמרומי שדה — ר"ה כט. וע' גם סברא כוז במהרש"א בסוף הפרק.

וכעין זה יש אומרים שאף להרמב"ם שספק תורה לקולא מהתורה, כל שאפשר לברר יש לאסור מהתורה — ע' הלכות בכורות למהרי"ט אלגאזי פ"ד בשם תשובת מהרי"ט; שפת אמת ר"ה ז.

וכענין זה מצינו דעות הסוברות שבספק שאפשר להתברר החמירו אפילו בספק-ספיקא או ברוב. ע' ישועות יעקב אה"ע קעב בשם הקדמונים; פרי יצחק ח"א לב).

דף סח

'רישא פסולי קהל סיפא פסולי כהונה' — הרי"ף גרס להפך [כגרסת ר"ח ותוס'] ומפרש [דלא כרש"י ותוס'], רישא קתני אלו הפסולים לפסול בביאתם את הכהנות מן התרומה, ושוב תני אותם בסיפא לומר שהם פוסלים את כל הקהל מלינשא לכהונה.

(ע"ב) '... דאמר רבי יוסי ברבי חנינא וכל זר זרות אמרתי לך ולא אנינות — דרבי יוסי ברבי חנינא מן זר וכל זר נפקא' — פירוש, וכל זר משמע בין שהוא אונן ובין שאינו אונן אסור, הא כהן, בין אונן בין אינו אונן מותר בתרומה. (מהרש"א).
ומהרש"ל כתב שלא יתכן ללמוד התרומה מיתור 'וכל' ולכן הגיה ומחק המלים 'דרבי יוסי בר' חנינא' אלא רק 'מן זר וכל זר נפקא' — כלומר, בת כהן שנבעלה לאחד מן הפסולים, נתרבתה לפסול מוכל זר.

*

'במקומות שיש קהילות חלוקות בתקנותיהם, ונשא איש מאנשי קהילה אחת, אשה מאנשי קהילה אחרת — אין ספק שהאשה היא נכללת עם בעלה בכל חיובו, דאשתו כגופו בכל הדברים, ונפטרת מקהילת בית אביה. ודבר זה מילתא דפשיטא היא ואין בו ספק, שלא יהיו שנים מסובין על שולחן אחד חלוקין בעיסותיהן, האסור לזה מותר לזה.

והשאלה אינה אלא אם נתאלמנה האשה, אם היא חוזרת לבית אביה כאשר היתה קודם שנשאת, או תשאר עם בית בעלה כאשר היתה קודם שנתאלמנה. ונראה שאם יש לה זרע ממנו, תשאר עם זרעה בכלל חיוביהם ותקנותיהם. ואם אין לה זרע ממנו — תשוב לבית אביה.
ודבר זה נלמד מן התורה ומדברי חז"ל; מן התורה — בת כהן שנשאת לישראל נפסלה מן התרומה. נתאלמנה — אם יש לה זרע, נפסלה. אם אין לה זרע, חוזרת לבית אביה. וכן בת ישראל שנשאת לכהן, אוכלת בתרומה, שנאמר... נתאלמנה — אם יש לזרע אוכלת בתרומה בשביל זרעה. אם אין לה זרע, אינה אוכלת, אפילו יש לה עובר, שנאמר ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו — ופירשו בפ' הערל (צ"ל: אלמנה. סו, א) 'שאינו ילוד אינו מאכיל'. הרי למדנו מן התורה שהאלמנה הולכת אחר זרעה בין זכר בין נקבה. מדברי חז"ל — ...'. (תשב"ץ ח"ג קעט)

*

כי תהיה לאיש זר (עם הכולל) בגימטריא: מכיון שנבעלה לפסול לה פסלה'. (גליונות קהלות יעקב)

דף טט

'אמר רבי יוחנן מצרי שני ואדומי שני איכא ביניהו... ורבי יוסי סבר ככהן גדול, מה כהן גדול שזרעו פסול ופוסל אף כל שזרעו פסול פוסל, לאפוקי מצרי שני דאין זרעו פסול... לאפוקי עמוני

האלימו רבנן בכגון זה. (ערא"ש כתובות פ"ז ג; תרומת הדשן רעב).

דף סז

קיד. א. כהן שמת והניח אשתו מעוברת — האם מאכלת את עבדיה בתרומה? מה הדין כאשר הניח בנים או בנות וכשלא הניח?

ב. המזכה לעופר — האם קנה העובר אם לאו?

א. כהן שמת והניח אשתו מעוברת ולא הניח בנים —

אם בת ישראל היא, אינה אוכלת בתרומה (ויליד ביתו הם יאכלו) (יאכילו) בלחמו — ילוד מאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל) ולא עבדיה (= עבדי מלוג). עבדי צאן-ברזל — העיד רבי יוסי מפי שמעיה ואבטליון: לא יאכלו, מפני שיש לעופר חלק בהם ועובר במעי זרה זה הוא הלכך מעכב על העבדים מלאכול (רבה). או אפילו אם אינו זה, אין בכחו להאכיל (רב יוסף, והקשו על כך מהברייתא).

אמרו לו, מאחר שהעדת לנו על בת ישראל לכהן, אף בת כהן לכהן ומת והניחה מעוברת — לא יאכלו העבדים בתרומה. אמר להם: זו שמעתי וזו לא שמעתי. [לטעמו של רבה, בבת כהן מודה רבי יוסי שהעבדים אוכלים. ולרב יוסף משמע שלדעת רבי יוסי אף בזה לא יאכלו, אלא שלא שמע הדבר להעיד עליו. וכ"כ הרי"ד בסתם].

אמר רב יהודה אמר שמואל: זו דברי רבי יוסי, אבל חכמים אומרים: אוכלים העבדים (— צאן ברזל) משום אחי המת או משפחתו (אבל העובר אין לו זכיה). ושמואל עצמו אינו סובר כחכמים אלא כרבי יוסי. וכן אמר רבי זכאי, שהודו החכמים לדברי רבי יוסי כי טעמו מסתבר.

הרי"ף פסק להלכה כחכמים שאין לעובר קנייה, ואפילו העובר חלל, כגון בן גרושה-לכהן, אינו פוסל העבדים מלאכול עד שיוולד. והראב"ד נקט שהלכה כרבי יוסי.

בת כהן עצמה ועבדי מלוג שלה — ודאי אוכלים.

הניח בנים; אם לא היתה האשה מעוברת — בין עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל אוכלים, שהרי עבדי מלוג קניין כספה והיא אוכלת ע"י בניה, ועבדי צאן ברזל אוכלים משום הבנים.

היתה מעוברת — עבדי מלוג אוכלים כדרך שהיא אוכלת. עבדי צאן ברזל לא יאכלו לדברי רבי יוסי, מפני חלקו של עובר. ולדברי רבי שמעון בן יוחאי, אם הניח בנים זכרים — יאכלו, שאין חוששים למיעוט, לומר שהעובר זכר בן קיימא ויש לו חלק בעבדים, אבל הניח בנות — לא יאכלו העבדים, משום חלק העובר.

כאמור, הרי"ף פסק שהעבדים אוכלים, כי אין לעופר זכיה. והראב"ד פסק כרבי יוסי. והרא"ש הכריע כרבי שמעון, שאם יש בנים, העבדים אוכלים, שאין חוששים למיעוט.

מבואר בגמרא שכאשר בית דין עושים תקנה לברור לעובר שאר נכסים ונמצאו העבדים שייכים לגולדים (וכדברי רב נחמן) — אפשר שתנא קמא מודה לרבי שמעון שהעבדים אוכלים. [ויש צד אחר לומר שחכמים חולקים וסוברים שאין עושים תקנה ולרבי שמעון עושים תקנה, וללא תקנה אף לרבי שמעון לא יאכלו].

מבואר ממסקנת הגמרא [דלא כאביי], שאפילו בנכסים מועטים שהבנות נוטלות ולא הבנים, אם יש בן ובת, יש לעופר חלק בעבדים ואינם רשאים לאכול, [ואין אומרים מה נפשך, אם העובר זכר, הרי לא עדיף מהבן הנולד שאינו יורש, ואם נקבה הרי אין לה ירושה כשיש בן ולא תקנו לה חכמים מזונות אלא לבת שנולדה — אין הדבר כן, מפני שאף בנכסים מועטים יורשים הזכרים, שהרי אמר רבי יוחנן יתומים שקדמו ומכרו בכנסים מועטים מה שמכרו מכרו].

ב. שמואל סובר המזכה לעובר קנה. וכן מבואר מדברי רבי יוסי במשנתנו, ממה שאמר שיש לעובר חלק בעבדי צאן-ברזל. אבל לחכמים לא קנה.

יש אומרים שנחלקו אביי ורבא במקום אחר, אם הוא הדין בירושה, או רק במתנה אבל בירושה-דממילא קנה. וקיימא לן כרבא שלא קנה. (רי"ף רמב"ן ועוד). וכשם שאין לעובר זכיה במתנה ובירושה, כך אין משתעבדים לו. אבל אפשר לזכות לעובר על ידי 'קני על מנת להקנות'. (נמו"י בשם הריטב"א). ולדברי הראב"ד והרא"ש קיימא לן המזכה לבנו אפילו במעי אמו קנה, וכל שכן בירושה.

דפים טז — טח

קטו. אלו פוסלים מלאכול בתרומה, ואינם מאכילים?

אלו פוסלים (בבת כהן) ואין מאכילים (בבת ישראל) — העובר (אם בת כהן לישראל — פוסל משום ושבה אל בית אביה כנעוריה — פרט למעוברת. ואם בת ישראל לכהן היא — אינו מאכיל, לפי שאינו ילוד, וכנ"ל).

אין העובר פוסל אלא כשהוא חי במעי אמו. נתחתך במעיה — אוכלת (משנה טו:). עד ארבעים יום אין העובר פוסל, מים בעלמא הוא. הלכך בת כהן שנישאת לישראל, ומת (באותו יום) — טובלת (משום ביאה) ואוכלת בתרומה לערב עד ארבעים יום. (להלן טו: דוקא כשלא נתהפכה והטבילה במטה, אבל נתהפכה אסורה בתרומה כל שלשה ימים משום פליטת שכבת זרע. רשב"א עפ"י גדה מא:). צריך עיון בעובר הפוסלה מלאכול, האם חייבת קרן וחומש. (הר צבי).

היבם, אפילו יבם קטן, פחות מבן תשע — שהרי היא זקוקה לו. (ושבה אל בית אביה — פרט לשומרת יבם; קנין כספו — וזה קנין של אחיו הוא).

לדברי רבנו תם, מדין תורה היבם מאכיל, וחכמים הם שגזרו להיות דינה כדין ארוסה. האירוסין (אירוסין לישראל פוסלים שהרי קנאה בהויה. אירוסין לכהן אינם מאכילים [כמשנה אחרונה], שמא ימזגו לה כוס תרומה ותשקה לאחיה ולאחיותיה).

בת כהן שנישאת לישראל ואכלה תרומה — מפשטות הסוגיא משמע שענשה במלקות, כי יש בדבר לאו ועשה. וכן משמע בספר החינוך (רפג. ע' מג"ח רפ). ויש מי שכתב שחייבת גם מיתה בידי שמים (ע' משנה למלך פ"ד). והרדב"ז (תרומות ו, ז) כתב שפטורה ממיתה וממלקות. (וצ"ע לישב דבריו עם פשטות הסוגיא. שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות מט). החרש (חרש ישראל שנשא בת כהן פסלה משום שקנאה בתקנת חכמים, וחרש כהן אינו מאכיל שהרי אינו בר-קנין ואינה בכלל קנין כספו).

בן תשע שנים ויום אחד. אביי פירש ביבם בן תשע הבא על יבמתו, שאעפ"י שראויה לו מהתורה, אינו מאכיל, שעשו ביאתו כמאמר בגדול. ורבא פירש באחד מפסולי חיתון שפוסלים בביאתם מלאכול בתרומה.

ספק בן תשע שנים ויום אחד כגון באחד מן הפוסלים שבא עליה, ספק בן תשע ספק פחות מבן תשע, פסלה מלאכול בתרומה.

משמע בתוס', דוקא כאשר הוא עתה בן תשע, והספק הוא על זמן ביאתו, אבל אם גם עתה הוא בספק — מעמידים הדבר על חזקתו דמעיקרא, לומר פחות מבן תשע הוא ומותרת בתרומה (ואעפ"י שלמחר יהא דאי בן ט', נקבע הדבר לפי השעה שבאו לבית דין. ערש"ש). ומכל מקום אסורה להינשא לכהן, שלענין יחוס כהונה אין סומכים על החזקה.